

K VPRAŠANJU RAZVOJA TULIPANOVEGA MOTIVA NA POSLIKANEM POHIŠTVU IZ VZHODNE ŠTAJERSKE

Tončica Urbas

Pokrajinski muzej v Mariboru ima v etnografskem oddelku tudi več primerkov poslikanega pohištva, ki je bilo nabrano z najrazličnejšimi priložnostnimi nakupi na območju severovzhodne Slovenije pred prvo svetovno vojno in v obdobju med obema vojnama. Pohištvo te vrste je večidel iz Koroškega kota in s Kobanskega, medtem ko sta vzhodna Štajerska in Prekmurje zastopana tu v manjšem številu. Iz tega območja prevladujejo med pohištvom zlasti tesane skrinje. Edino kaj pomembnejšo opremo iz tega okoliša predoučuje skupina živo poslikanih skrinj z znamenitimi tulipani oziroma njihovimi motivi, ki — vsaj na prvi pogled — tvorijo enotno garnituro. To so tri skrinje za nevestino balo in poslikana postelja, ki je sedaj eden najpomembnejših predmetov v haloški notranjščini etnografskega oddelka. Pozornost na tem pohištvu ne priteguje toliko arhitektura izdelanih predmetov, kakor živo pisana rastlinska motivika v okrasju, ki govori o enotnem načinu precej popolnega rastlinskega okrasja in ki je moralo nastati pod vplivom iste smeri v tej zvrsti domače ljudske obrti in v enotni mizarski delavnici.

Inventarni podatki, ki se nanašajo na te predmete, nam žal zaradi nepopolnosti ne morejo ustrezati, da bi na njihovi osnovi lahko dognali kaj več nadržnosti o pravem izvoru tega poslikanega pohištva. Povedo nam le toliko, da se je uporabljalo predvsem na vzhodnem delu Štajerske, na eni izmed skrinj je še pripomba, da je bila skrinja uvožena iz Medjimurja.

To me je napotilo, da sem se odpravila na terensko iskanje ustreznih kosov poslikanega pohištva; ker pa tudi teren ni nudil dovolj, sem se povezala z muzeji v Podravju in Pomurju in končno še z Vojvodjanskim muzejem v Novem Sadu.¹

¹ Podatke, ki sem jih dobila na terenu, so mi posredovale naslednje osebe: v Halozah Jože Pintarič iz Gruškovca, Dragan Gregurec iz Zavrča, Miha Feguš iz Cirkulan, Liza Peklar iz Crmožiš, Marija Goričan iz Cvetlina; za Prekmurje: Bela Laci, Jože Seršen in Jože Kovač za Kobilje, medtem ko mi jih je za kraje na Dolinskem, posebej okrog Radmožancev posredoval Karel Jakob, preparator muzeja v Murski Soboti. — Muzejsko gradivo in podatke pa sem prejela v naslednjih muzejih — Pokrajinski muzej v Murski Soboti, Gradski muzej v Varaždinu, Etnografski muzej v Zagrebu, Muzej Slavonije v Osijeku, Vojvodjanski muzej v Novem Sadu in Etnografski muzej v Ljubljani. — Nekaj gradiva, ki ga ima Volkskundliches Museum v Grazu, pa mi

Šele primerjalno gradivo, ki ga hranijo omenjeni muzeji, je omogočilo ustvaritev popolnejše sinteze, ki naj objasni in razvozlja to, česar pomanjkljivi inventarni podatki ne morejo dati. Že sam površni opis² posameznih predmetov, in posebno primerjava risbenih predlog omogočata, da izvajamo zaključke o skupnih delavnicah, v katerih so izdelovali te vrste pohištva v drugi polovici 19. stoletja, ko je poslikana skrinja tudi v drugih krajih Slovenije doživljala poslednje obdobje razcveta in je nato ljudsko poslikavanje pohištva pričelo odmirati, dokler ni povsem zamrlo zaradi vse večje izdelave preprostega mizarškega tipiziranega pohištva, ki je takrat preplavilo tudi podeželje.³

*

Postelja v Pokrajinskem muzeju v Mariboru (sl. IV/3, in sl. 1 na str. 63) predočuje v pogledu konstrukcije mizarški izdelek 19. stoletja. Je iz rezanega mehkega lesa, temnorjavo pobarvana in ima pestro okrasje na celotni stranici, po obliki v pravokotnik uokvirjene barvne kompozicije pa tudi na spodnji končnici, ki je po večjem delu vzhodne Štajerske in delu Prekmurja pravijo »šajba«⁴. Ornament na robni strani sestoji iz treh elementov. V začetku roba je stilizirana štirilistna roža vetrovnica z dvema osnovnima barvama: belo, zelenorumenordečo, zelenomodro; slednja rabi le za dopolnjevanje praznin na ornamentalni ploskvi. Naslednja dva elementa se vrstita v menja-jočem se zaporedju.

Prvi je sestavljen iz stiliziranega tulipanovega šopka, ki je osnovni element vsega omenjenega pohištva v nekaj različnih variantah, s tremi tulipanovimi cvetovi na valovitih stebelcih, dopolnjuje pa jih štiricvetna stilizirana marjetica in suličasti listki, ki prav tako le izpopolnjujejo prazno podlogo. Šopek poganja iz prav tako stiliziranega cvetličnega lončka z ročajem. — Osnovna barva v tej ploskvi je cinobrovordeča, v cvetju pa se izmenjujejo: kromovo zelena in pa črna, ki je obenem barva valovito oblikovanih stebelc. — Tretji dekorativni

je posreboval dr. Niko Kuret, ki se je oktobra 1958 mudil v tem muzeju in naprosil tamkajšnjega kustosa g. dr. W. Seppa za podatke o datiranem in nedatiranem pohištvu s tulipanovimi motivi, ki sem jih nato prejela po pošti in so mi bili prav dobrodošli. Zato izrekam obema tudi tu prisrčno zahvalo. — Le-to dolgujem za posamezna navodila in posebna opozorila: prof. F. Bašu, B. Orlu in M. Jagodicevi. Materialno je moje delo podprl Pokrajinski muzej v Mariboru, ki je pokazal zanj veliko razumevanje, za kar izrekam tudi njegovemu ravnatelju B. Teplyju svojo zahvalo.

² Nadroben opis posameznih kosov bi lahko odpadel v primeru, če bi bile možnosti za objavo barvnih klišejev, za katere je prvotno izdelala barvne predloge tehn. risarska M. Rojsova. Ker je ta možnost zaradi tehtnih ovir odpadla, sem se morala v uvodu odločiti za krajši opis, ki je nujen predvsem zaradi barv, katerih na navadnih perorisbah ni mogoče razbrati.

³ Dr. Franc Kos, Slovenska kmetiska skrinja, Etnolog XIV vol., Ljubljana 1942/XX, str. 65 in dalje.

⁴ Tako imenujem ta del postelje tudi pri nadaljnjih opisih.

element je močno stilizirana štirilistna roža vetrovnica na rumenozeleni osnovi, z izmenjujočo se rdečo, kromovozeleno, belo in črno barvo. Celotni ornamentirani pas je zaključen s prvim dekorativnim elementom.

Poglavitni tulipanov motiv se pojavlja nato na »šajbi« v nekoliko spremenjeni obliki tako, da ga v povečanem formatu obroblja bordura z živorumeno osnovo, obdano s črno črto, na kateri so v vsakem kotu rože vetrovnice, med njimi pa teče od vogala do vogala rastlinska vitica s suličastimi listki v beli, zeleni, cinobrovordeči in ultramarin barvi. Prevladujoči barvi v tem ornamentu sta cinobrovordeča in živorumena. Osnovni, to je tulipanov motiv je v bistvu enak onemu na stranski posteljni stranici.

Žal so inventarni podatki o tem predmetu skopi in nam mimo inventarne številke ne povedo ničesar drugega, kakor da je postelja iz Gruškovca v Halozah (sedanja občina Cirkulane).

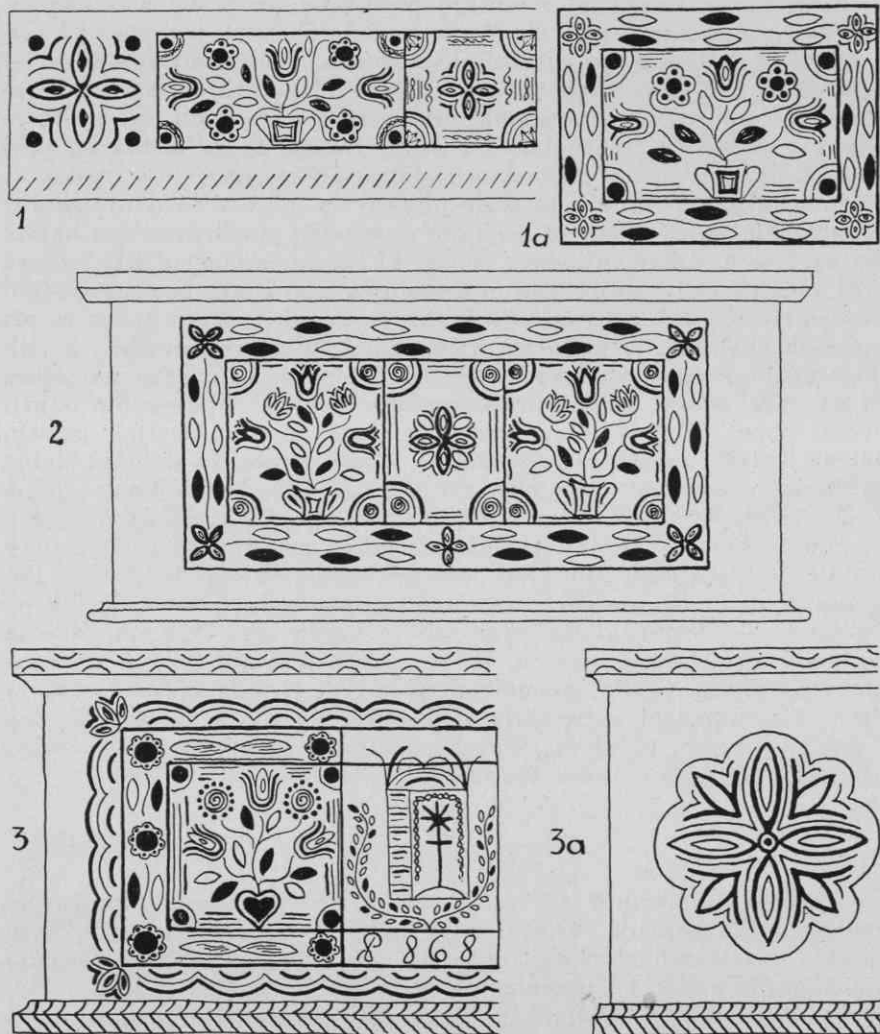
Skrinja I iz te skupine pohištva, iz Majskega vrha v Halozah, sedanja občina Cirkulane, je mizarski izdelek z rogljičnimi vezmi, brez podstavka, dimenzija $0,91 \times 0,45 \times 0,50$ m. V arhitektonskem pogledu pripada tipu običajnih mizarskih skrinj, ki so v drugi polovici 19. stoletja preplavljale naše podeželje, z rahlo profiliranim zgornjim robom in pokrovom. Krasilni ornament, ki edini dviga, sicer preprosto, skoraj bi rekli borno skrinjo, prekrito v celoti s temnorjavo barvo, nahajamo na prednji glavni ploskvi, razdeljen pa je v tri približno med seboj enaka polja. Tu se ponavlja že na postelji opisani motiv: tulipanov šopek, ki poganja iz stiliziranega cvetličnega lončka na cinobrovordeči osnovi s tremi tulipanovimi cvetovi v beli in pariškomodri barvi, ter z dvema tulipanovima, na pol odprtima popkoma v okrovorumeni barvi. Črna rabi tudi tu le za obrobljanje in za valovita cvetna stebelca. — Srednji motiv sestavlja šesterolistna roža vetrovnica na okrovorumeni podlagi, v prevladujočih belih, zelenih in cinobrovordečih barvah. Tudi tu rabi črna barva le za obrobljanje. Celotno trojno ornamentalno polje obdaja bordura enako kombiniranega sestava, kakor smo ga srečali pri prej opisani postelji: na kromovozeleni osnovi teče valovito steblo, ki ga obdajajo položni okrovorumeni, beli in cinobrovordeči listki, v vogalih pa stilizirana roža vetrovnica. Rob bordure tvori nekoliko širša črna črta. Tudi tu je dobro razvidna nepopolna simetrija v ornamentalni kompoziciji, ki se izraža prav tako na posteljnih okraskih, in v malenkostnih razlikah v barvnih odtenkih; to pa nedvomno govori o prostoročnem poslikovanju pohištva, brez uporabe enotne šablone. Žal je omenjena skrinja od mariborske skupine poslikanega pohištva najslabše ohranjena. Tako je občutno prizadeta barva, ki je izgubila prvotno živahnost. Posebej velja to za pokrov, kjer je okrasek v enaki kompoziciji kot na prednji ploskvi skoraj povsem izginil, tako da je razviden le še v komaj vidnih sledovih. Očitno je, da sta opisani skrinja in postelja prvotno tvorili garnituro,

ki jo je nevesta prejela ob poroki, a so ju pozneje prenesli v dva različna kraja sl. 2 na str.).

Skrinja II (sl. IV/2 in sl. 3 in 3a na str. 65), po inventarnih podatkih iz Zavrča, s pripombo, da je bila uvožena iz Medjimurja, je kakor I mizarski izdelek prejšnjega stoletja, nekoliko večjih dimenzij od prejšnje in vezana na roglje. Dragocena je za proučevanje poslikanega pohištva, ker je datirana z letnico 1868. V likovnem pogledu sodi med najrazkošnejše skrinje, ki so se nam iz te skupine ohranile v našem Podravju in Pomurju, s še razmeroma dobro očuvanimi živahnimi barvami. Vtis razkošnosti ji ustvarjajo pestra in razgibana bordura in poslikana profilirana spodnja in zgornja robova. Očitno je, da so razkošno borduro dovoljevale večje dimenzije skrinje. Bordura obdaja notranji ornament, ki delno spominja na kompozicijo pri skrinji I. Tudi tu je notranje okrasje razdeljeno v tri polja. V stranskih poljih srečujemo tulipanov motiv, ki je vdelan na cinobrovordeči osnovi, izhaja pa za razliko od skrinje I. in opisane postelje iz stiliziranega srca, ki ga bomo srečali pri skrinjah, kakršne so rabile za primerjalno gradivo. Prevladujoče barve so tudi tu: bela, rumena, modra, od katerih srečamo slednjo še pri robnem okrasku, sestavljenem iz treh črt, (zeleno na notranji, rumena v srednji in pariškomodra na zunanji strani). V pariško modri barvi je prav tako kotni krožec, ki rabi tu namesto rože vetrovnice za dopolnitev v kotu prazne osnovne ploskve. Osrednje polje sestavlja močno stiliziran madžarski grb na rahlo rožnati podlagi; pod njim je omenjena letnica. Tudi v tem osrednjem polju prevladujeta obe osnovni barvi: rdeča in kromovozelena, obrobja pa ju črna, ki rabi tudi za okvir. — Razkošno borduro sestavlja osnovna kromovozelena barva, le-to pa obdaja trojni zobčasti okrasek v cinobrovordeči, beli in zeleni barvi. — Tudi tu inventarni podatki ne povedo ničesar natančnejšega o pravem izviru skrinje. Da pa je rabila le za nevestino opremo, o tem ne moremo dvomiti. Za naš prispevek je pomembna zlasti zato, ker je v skupini tega pohištva iz mariborskega muzeja edina, ki je datirana. Po nadrobnejši primerjavi bi prav tako težko dvomili, da ni izdelek iste roke, kakor sta opisani postelji in skrinja, ki sta morali, sodeč po okrasju in barvah, nastati v približno istem časovnem obdobju.

Skrinja III (sl. IV/1 in sl. 1 in 1a na str. 65) se v arhitektonskem pogledu razlikuje od obeh opisanih skrinj in je nedvomno izven prej opisane garniture. Ne sloni neposredno na tleh, marveč je konstruktivno posrečeno oblikovana z volutasto profiliranimi nogami na prednji strani. Dimenzije te skrinje se sicer ne razlikujejo mnogo od prejšnje; bistvena razlika je predvsem v okrasju in razporeditvi ornamenta, ki v primerjavi z drugim materialom v raznih naših muzejih govori o povsem različni delavnici s tulipani poslikanih skrinj v Podravju oziroma Pomurju.

Celotna površina skrinje je za razliko od prejšnjih dveh in postelje obarvana v živi okrovorumeni barvi, na kateri so nato vrisani



Sl. 1. Detajl poslikane posteljne stranice (Gruškovec); 1 a. detajl iste postelje na »šajbi«; 2. poslikana prednja stranica skrinje (Majski vrh); 3. del poslikane prednje stranice skrinje z letnico 1868 (Zavrč); 3 a. motiv na stranski stranici skrinje (Zavrč.) Iz zbirke Pokrajinskega muzeja v Mariboru

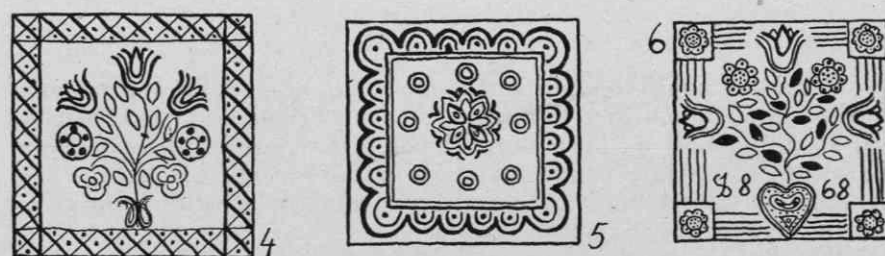
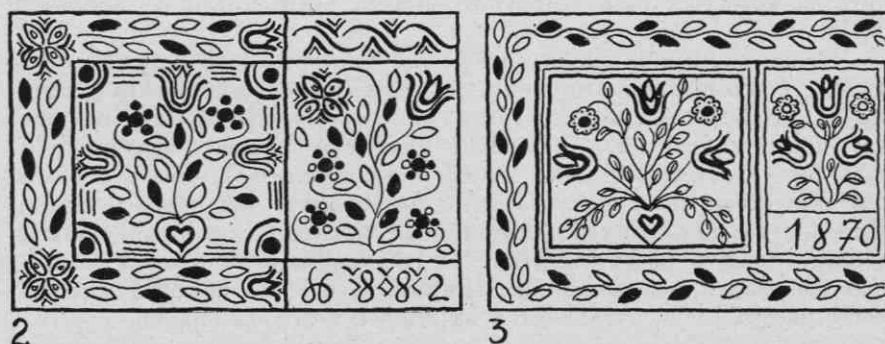
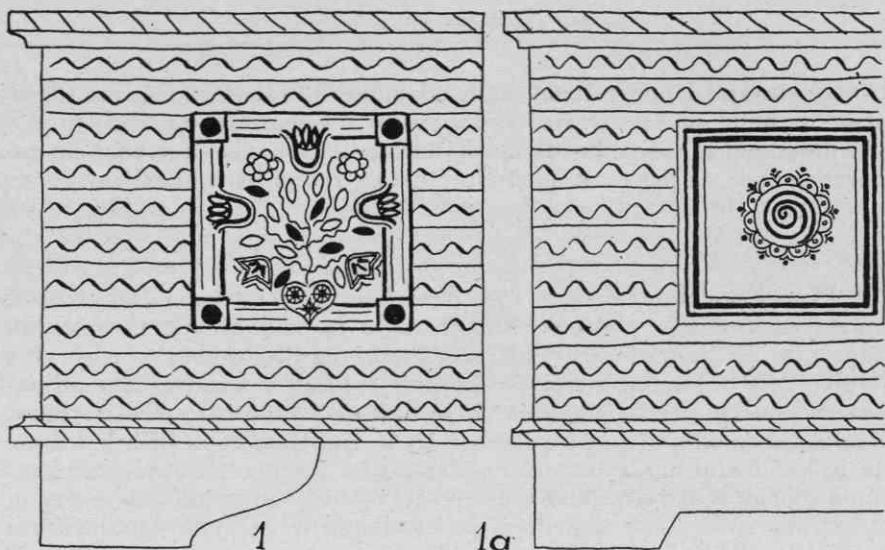
Risba: Martina Rojs

osnovni ornamenti v obliki dveh pravilnih kvadratnih polj. Obe okrasni polji se ponavljata na pokrovu v povsem enakem razporedju, medtem ko ornament na stranskih ploskvah govori o drugi kompozicijski zamisli, po tujem, skoraj že umetno-obrtnem vzorcu. — Praznino, ki je nastala izven vdelenih kvadratnih ornamentov zaradi svetle podlage in enostavne razporeditve okraskov, izpolnjuje vrsta v menjajočem se zaporedju razporejenih črt valovnic in premih črt, ki jih je slikar nanašal, če jih sodimo po nepravilnosti, ki je očitna na prvi pogled, prostoročno, s slikarskim čopičem ali morda celo s tresko. — Osnovni okrasek, ki deli prednjo ploskev in pokrov na dvoje skoraj simetričnih polj, je tudi tu poslikan z osnovno cinobrovrdečo barvo. Na njej je naslikan tulipanov šopek, ki izhaja iz močno stiliziranega srca, obarvanega s sinjo, belo in kromovozeleno barvo in z mrežastimi okrasnimi dodatki. Kompozicija šopka je v osnovi enaka kakor že pri opisanih skrinjah. Tvorijo ga trije odprti tulipanovi cvetovi, ki jih dopolnjujejo mimo položenih suličastih lističev še stilizirane marjetice, in na vsaki strani spodaj pri korenini po en tulipanov rahlo odprti cvetni popek. Prevladujoče barve so: bela, modra (cvetje), listasto zelena (listki) in črna, ki jo je tudi tu slikar porabil za stebelca, delno za listje in končno še za obrobitev celotne kvadratne kompozicije. Značilna razporeditev barvnih črt in kotni okrasek močno spominjata na robni okras pri skrinji II, tako da lahko govorimo o vplivih prve skupine poslikanega pohištva (postelja in obe skrinji iz Haloz). Posebno velja to za osnovni okrasek, ki se ponavlja v istem načinu na pokrovu. — Ornament na stranskih ploskvah sestavlja mnogolistna rozeta v kvadratnem okviru, in ki nam pripoveduje že o umetno-obrtnih vplivih. — Po inventarnih podatkih je bila opisana skrinja prepeljana v muzej iz Svetinja v Slovenskih goricah, rabila pa je za deklisško opremo. (Glej dopolnilne podatke o njej v Baševi razpravi »Kmečko pohištvo v našem Podravju in Pomurju«.)

*

S poslikano skrinjo iz Svetinja se v pogledu ornamentalne razporeditve najbolj sklada skrinja, ki jo hrani Etnografski muzej v Ljubljani v razstavnih zbirkah kot edino poslikano skrinjo iz območja vzhodne Štajerske. Po inventarnih podatkih je skrinja iz Biša v Slovenskih goricah (Sv. Bolfenk v Slovenskih goricah) in je datirana z letnico 1868.

Kompozicijski sestav cveta, ki deli skrinjo prav tako v dvoje simetričnih polj, se sklada z mariborsko skrinjo III, le da je osnova temnorjava, na njej pa so vrisane preme in valovite črte v menjajočem se vrstnem zaporedju. — Šopek izhaja iz močno stiliziranega srčka, obarvanega z modro, belo, rumeno in črno barvo. Tudi tu je osnova kvadratnega ornamenta cinobrovrdeča, obroblja pa jo okvir črt v menjajočem se redu črne, bele, rumene in pariškomodre barve. Tulipanov



Sl. 1. Motiv na prednji stranici skrinje iz Svetinja (Pokrajinski muzej v Mariboru); 1 a. motiv na stranski stranici skrinje (Svetinje); 2. detajl poslikane prekmurske skrinje iz Radmožancev (Pokrajinski muzej, Murska Sobota); 3. detajl poslikane prekmurske skrinje; 4. in 5. motivi na poslikani skrinji (Gruškovec); 6. motiv na prednji stranici skrinje iz Biša v Slov. goricah (Etnografski muzej v Ljubljani)

Risba: Martina Rojs

cvet sestavljajo po vrstnem redu od zunaj navznoter: modra, rdeča, črna in bela, pa nas vrstni red predvsem spominja na skrinjo I v mariborskem muzeju. Poslikana kvadrata se ponavljata v enakem zaporedju tudi na pokrovu, medtem ko sta stranici brez okraskov.

*

Precej podobnega imata tudi dve skrinji, ki ju hrani Pokrajinski muzej za Pomurje v Murski Soboti, in ju je pridobil (po inventarnih podatkih) iz Radmožancev pri madžarski meji. Posebej skrinja I z letnico 1882 v sredini govori o skupnih potezah v kvadratnem tulipanovem motivu, precej podobna pa je tudi nadrobna razporeditev barv. Razlikuje se od mariborske skrinje III in ljubljanske iz Biša le toliko, da je kvadratni motiv dopolnjen s srednjim poljem, na katerem nahajamo močno stilizirano drevo življenja v obliki tulipanovega cveta in stilizirane rože vrtnice, medtem ko ornament ob straneh dopolnjujejo stilizirane marjetice (sl. 2 na str. 65). Osnovno okrasno polje obdaja bordura, ki spominja na ono pri mariborskih skrinjah, le da kotni okrasek sestavlja roža vetrovnica enakih oblik kakor v osrednjem polju.

Druga skrinja iz istega muzeja (sl. 3 na str. 65) je datirana z letnico 1870. Po sestavu ornamenta je nekoliko enostavnejša in preprostejša, posebej velja to za borduro, ki jo sestavljajo ob valovito potekajoči črti nanizani rastlinski listi. Osrednje okrasno polje sestavlja prav tako trocvetni tulipanov šopek z dodanima marjeticama, celotna površina izven glavnega ornamenta pa je kakor pri prejšnji skrinji okrašena z izmenjajočimi se premimi in valovitimi črtami na svetlejši podlagi. Sestava posameznih barv se ne razlikuje mnogo od onih, ki smo jih srečali pri mariborski skupini. Gre le za nekoliko različno kombinacijo, ki je morala biti v skladnosti z osnovno barvo.

*

Poslikano pohištvo s tulipanovo motiviko, ki ga hrani v razstavnih zbirkah Gradski muzej v Varaždinu, po svoji ornamentiki in konstrukciji spominja bolj na prvo skupino pohištva v mariborskem muzeju. Garnituro sestavljajo velika zakonska postelja in tri skrinje, dve preprostejši in enostavnejši brez podstavkov in tretja arhitektonsko in likovno zelo razkošna kmečka skrinja.

Postelja ima kakor mariborska poslikani stranici in spodnjo »šajbo« (sl. 1 a na str. 69). Preseneča skoraj povsem ista razporeditev okraskov na stranici, brez začetne štirilistne rože vetrovnice in v izmenjajočem se zaporedju tulipanov šopek, ki poganja v treh odprtih tulipanovih cvetovih iz stiliziranega cvetličnega lončka, dopolnjujejo pa ga prav tako stilizirane marjetice, ki rabijo obenem za kotne okrase. Osnovnemu tulipanovemu motivu sledi nato štirilistna rozeta z

veričkastimi okraski. Slednji okrasek se razlikuje od njega na postelji v mariborskem muzeju le po izrazitosti barv, kjer izstopa živozelena, medtem ko v tulipanovem motivu dopolnjuje cinobrovordečo živorumena in le delno ultramarin. O podobnosti govorijo tudi črna cvetna stebelca, ki jih ima prav tako mariborska postelja in vse opisane skrinje mariborske in prekmurske skupine. — Tudi okrasek na »šajbi« se kompozicijsko sklada z okrasom na postelji iz mariborskega muzeja: tulipanov šopek na indijsko rdeči osnovi, le da je rob namesto rumen, kromovozelene barve. Kotne okraske sestavljajo tudi tu sličasti lističi, položeni ob valovito steblo. Gre predvsem le za razlike v barvni kompoziciji, ki upošteva samo nekoliko drugačno kombinacijo in govori torej v prid sorodnega izvora obeh postelj.

To ugotavljamo prav tako ob primerjavi poslikanih skrinj, od katerih sta dve datirani.

Zaradi preprostosti in enostavnosti v ornamentalni kompoziciji se bom tu najprej omejila na opis skrinje manjšega formata (sl. 3 na str. 69). Tudi na tej skrinji je prednja stranica razdeljena na tri polja, od katerih v stranskih srečujemo zopet tulipanov šopek, ki izhaja iz stiliziranega srca, in ki ga kot na stranici postelje dopolnjuje stilizirana marjetica. — Sorodnost je očitna tudi v barvah: na cinobrovordeči osnovi sestavljajo šopek črni peclji, beli, okrovorumeni in pariškomodro obarvani listki povsem enakih oblik, kakor na prej opisanih skupinah skrinj. Cvet sestavljajo prav enake barve, med njimi tudi tukaj rabi črna za obrobjanje. Osrednje polje ima kakor prekmurski skrinji šopek v obliki drevesa življenja. Sam cvet pa je kombiniran z odprtim tulipanom, stilizirano živobarvno vetrovnico in stiliziranimi črno obrobljenimi marjeticami. Za osnovo rabi kromovozelena, v cvetju pa so sestavne barve: rožnata, okrovorumena, bela in pa črna, ki rabi kakor prej za obrobjanje, in valovita cvetna stebelca.

Skrinja II iz te skupine (sl. 4 na str. 69) je nekoliko večjih dimenzij, zato tudi tu osrednji in glavni okrasek, ki je prav tako razdeljen v tri polja, obdaja bordura enake barve in ornamentalne kompozicije kakor skrinjo II iz mariborskega muzeja. Kompozicija poglobitnega osrednjega ornamenta precej spominja na prejšnjo skrinjo I, le da je osnovna barva osrednjega polja zaradi obdajajoče je zelene bordure okrovorumena. Skrinja je posebno dragocena zaradi letnice 1881 pod osrednjim poljem. Okrasek na stranski stranici pred očuje tudi tu štiriperesna vetrovnica na cinobrovo obarvani kvadratni osnovi.

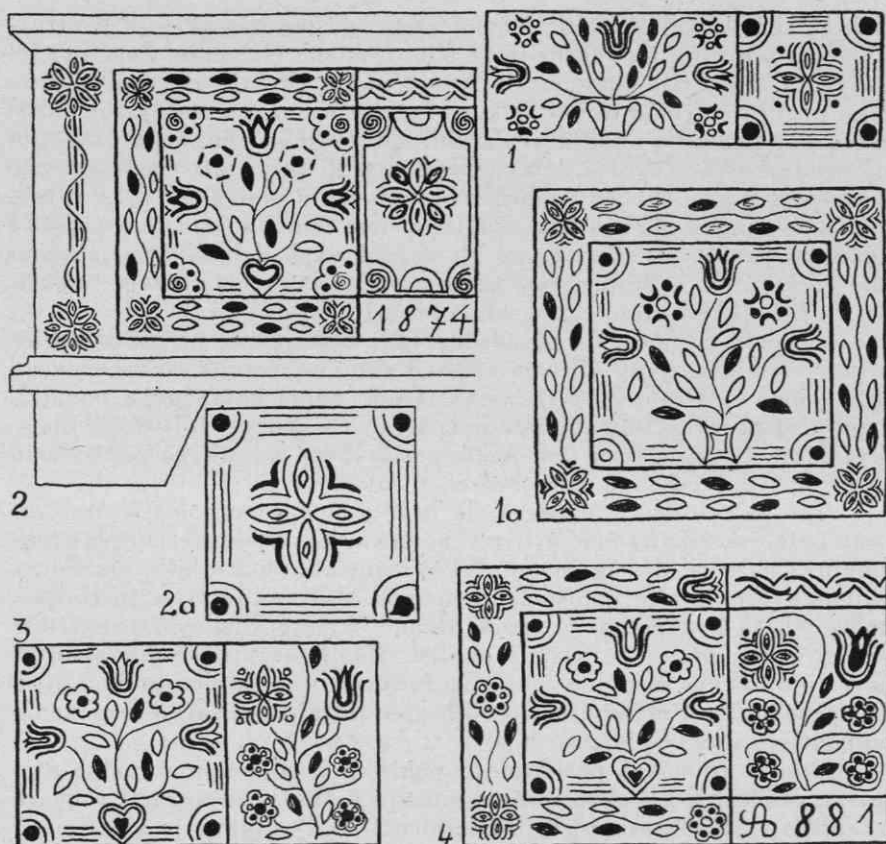
Skrinja III (sl. 2 na str. 69) sodi v arhitektonskem in dekorativnem pogledu med najrazkošnejše kose kmečkega poslikanega pohištva v Podravju. Črna osnova skrinje, ki jo prekriva v celoti, je narekovala drugačno kombinacijo barv, kot je bilo to srečati pri prejšnjih skrinjah. Tu sta predvsem okrovorumena osnova v borduri, medtem ko se motivika poudarja s prejšnjimi vzorci. Prevladujoči barvi sta tudi tu cinobrovordeča in kromovozelena. Stranski ornament se-

stavlja tudi tu že prej znana stilizirana štirilistna roža vetrovnica v kvadratnem okviru. Arhitektonsko se skrinja razlikuje od prejšnjih dveh zaradi trapezasto oblikovanih nog, ki na njih počiva, v sredini pa je datirana z letnico 1874. Tudi varaždinska garnitura je žal opremljena s prav skopimi inventarnimi podatki. Inventarna knjiga in knjiga pridobitev v varaždinskem muzeju pojasnjujeta le, da so bili vsi štirje kosi pohištva nabavljeni v Seketinu, to je kraju nad Varaždinom ob glavni cesti, ki vodi preko Ivana Zeline v Zagreb (območje Hrvatskega Zagorja).

V Gruškovcu v Halozah sem avgusta 1958 odkrila pri posestniku Pintariču na podstrešju skrinjo približno enakih dimenzij kot je mariborska skrinja I. Tudi v arhitektonskem pogledu ustreza omenjeni skrinji, posebno kar zadeva konstrukcijo, saj je vezana na rogljični način. Sedanji lastnik jo uporablja za shranjevanje ovsna na podstrešju, kjer pa se je prvotna svežina barv znatno zbrisala. V likovnem pogledu nas skrinja spominja v osnovni trocvetni tulipanovi motiviki na prejšnje, le da je cvetje popolnejše, barvno bolj umetniško in tudi okusneje razporejeno, tako da nas skupaj s stransko uokvirjeno rozeto, ki se po dimenzijah skoraj sklada z ornamentoma na prednji ploskvi, nekoliko spominja na umetno obrt, ki je verjetno vplivala na izdelovalca skrinje. Ornamentalna kompozicija govori prav tako o večji razčlenjenosti cveta in je prej močno stilizirana kakor naravna.

Podatki o skrinji so dobro ohranjeni v družinskem izročilu; k hiši jo je prinesla gospodarjeva mati 1879, ko se je možila. Tega leta ji jo je izdelal dolanski mizar Jože Golob, rojen 1841, umrl 1904 v Dolanah pod Borlom, kjer je imel svojo mizarско delavnico.^{4a} V izročilu v tem območju je prav tako ohranjeno, da je bil Golob znan izdelovalec mizarških skrinj, ki pa se žal niso več ohranile. Čeprav seveda manjkajo natančnejši podatki o nadrobni delavnosti tega mizarja in obenem poslikovalca kmečkih skrinj, pa vendarle lahko trdimo, da je ustvarjal pod vplivom prej opisanih skrinj, ki so se takrat že širile po našem Podravju in so mu nedvomno rabile za vzorec. Časovno sovпада njegovo delo z izdelovanjem skrinj, katerih avtorjev trenutno ni mogoče določiti, saj je kazno, da se bomo morali za sedaj zadovoljiti le z opredelitvijo posameznih delavnic, ki so morale imeti svoje središče v Medjimurju ali Hrvatskem Zagorju. To potrjuje tudi ustno izročilo, ki ga je kasneje posredoval posestnik Dragan Gregurec, hrvatski priseljenc iz Zagorja in ki sedaj živi v Zavrču. Do nedavnega je hranil skrinjo, ki je spadala v arhitektonskem in likovnem pogledu k skupini opisanih podravske in pomurske skrinj, in je povedal, da je bila skrinja, ki jo je prejela njegova stara mati v Zagorju, kupljena na sejmu v Varaždinu, kamor so jih privlačali mizarji iz medjimurskega prostora.

^{4a} Življenjepisne podatke je potrdil tudi župnik M. Feguš pri Sv. Barbari v Halozah na osnovi matične knjige.



Sl. 1. Detajl na poslikani stranici postelje (Gradski muzej, Varaždin); 1 a. motiv na »šajbi« z iste postelje; 2. del okrasa na prednji stranici skrinje (Gradski muzej, Varaždin); 2 a. okrasedek na stranski stranici iste skrinje; 3. detajl na poslikani prednji stranici manjše skrinje (Gradski muzej, Varaždin); 4. detajl na poslikani prednji stranici skrinje (Gradski muzej, Varaždin)

Risba: Martina Rojs

Nadrobna medsebojna primerjeva tulipanovih okrasov, kakor način kombinacije v sestavljanju motivov in izmenjavi barv, govori povsem jasno, da imamo opraviti s poslikanim pohištvo, ki je v drugi polovici 19. stoletja nastajalo v dveh ali največ treh mizarskih delavnicah, ki so tudi skrbele za okraske, obenem pa imele vpliv na druge manjše mizarje oziroma izdelovalce kmečkega pohištva. O tem nam jasno in nedvomno govori tudi arhitektura izdelanih skrinj. V bistvu gre za povsem enotno motiviko, ki pozna v osnovi le trocvetni tulipanov šopek z dodatkom stiliziranih marjetic, rozet in položenih listkov; te uporablja slikar za kotne okraske, v povečanem formatu pa

tudi za samostojni okrasni element (n. pr. postelja in skrinja v varaždinskem muzeju). Gre torej le za štiri osnovne elemente. Značilno je, da večje dimenzije posameznih kosov, n. pr. skrinj, ustvarjajo prav tako pogoje za večje in boljše kombinacije in novo sestavljanje okrasov, kar omogoča dodajanje bordur ali tretjega vmesnega elementa na prednji ploskvi. Prvi delavnici sta morali pripadati predvsem obe postelji, dve prvi skrinji v mariborskem muzeju in dve skrinji v varaždinskem muzeju. Tretja razkošnejša v tem muzeju je v tem pogledu nekoliko problematična. Iz ene ali največ dveh delavnic pa izhajata obe prekmurski skrinji, tretja skrinja v mariborskem muzeju in skrinja iz Biša, ki jo hrani Etnografski muzej v Ljubljani.

Težko bi dvomili, da ni nastala tudi skrinja pri posestniku Pintariču v Halozah pod vplivom opisane skupine, čeprav so za njenega izdelovalca izpričani med vsemi skrinjami edino natančnejši podatki. Pojava si ni težko tolmačiti, če pomislimo na skupne vplive, ki jih je ustvarjala v tistem času tudi moda poslikanega kmečkega pohištva in ki ga je tedaj posebno rad prevzemal mladi svet.

Prav pa preseneča okolnost, da je bilo omenjeno pohištvo pravzaprav edino poslikano pohištvo v vzhodnem delu Štajerske in po Prekmurju. Če že ocenjema inventar Pokrajinskega muzeja v Mariboru, vidimo v tej skupini pohištva, ki zastopa Slovenske gorice in Haloze, poleg teh še Prekmurje, v večini tesane skrinje. Slednjih je izredno veliko in zajemajo vse našete okoliše. Rabile so v prvotnih časih za nevestino balo in shrambo zrnja. To funkcijo so ohranile do današnjih dni, posebno po Prekmurju, kjer jih uporabljajo kot shranilo za zrnje po podstrešjih še v sleherni hiši.

Edini starejši kos poslikanega pohištva iz območja vzhodne Štajerske predočuje v Pokrajinskem muzeju v Mariboru mizarska omara iz Velike v Slovenskih goricah z letnico 1798. Poslikana je z umirjeno obarvano rastlinsko ornamentiko, kjer je, ne da bi vzbujal pozornost, tudi preprosto oblikovan tulipanov cvet. Vse preostalo obarvano pohištvo je iz zahodnega dela, zvečine s Kobanskega, v majhni meri s Pohorja in iz Koroškega kota. — Dejstvo, da je bilo pohištvo te vrste, kot smo ga odkrili v mariborskem muzeju, odkrito obenem v Prekmurju in v znatni količini v okolici Varaždina, pa daje ključ za ugotovitev prvotnega in pravega izvora tovrstne opreme. Ker inventarni podatki povedo premalo, nam preostaja pri tem le še ljudsko izročilo, in terminologija, da bi odkrili sledove za regionalno opredelitev mizarsko-slikarskih delavnic, ki so sicer zalagale v drugi polovici 19. stoletja dokaj skromne potrebe spričo prevladujoče tesane skrinje obrobni severovzhodnih krajev današnje Slovenije, to je po Štajerskem in v Prekmurju. Ljudsko izročilo v zgornjih in srednjih Halozah izpričuje, da poslikanega pohištva v tem okolišu širši sloji niso nikoli poznali. Tako imenovano »boljše« pohištvo, ki se je razširilo med maloštevilnimi imovitejšimi družinami okoli Stoperc in Črmožiš, in v okolici Podlehnika, sta izdelovala ob zaključku prejšnjega stoletja le dva

mizarja,⁵ ki sta izdelovala izključno rezljano pohištvo. Socialni moment, ki je bil v tem okolišu pereč že v prejšnjem stoletju, čeprav je pavperizacija Haloz napredovala postopoma,⁶ je odločal brez dvoma tudi tukaj. V spodnjem delu Haloz okoli Cirkulan in Zavrča pa so poznali v 70-letih prejšnjega stoletja izključno tesane skrinje in povsem navadno mizarско pohištvo, prekrito s flodrom, zvečine rjavobarvnih odtentkov. Prvo poslikano pohištvo naj bi se razširilo po Halozah šele po 70-ih letih prejšnjega stoletja iz sosednje Hrvatske. Med ljudmi je živo ohranjeno izročilo o letnih sejmiš v Varaždinu, kamor so baje Hrvatje privažali poslikane skrinje s tulipanovimi motivi; ker je prav ta del Haloz od nekdanj, kot še danes, močno gravitiral k zgornjemu delu Hrvatskega Zagorja, so tudi skrinje nakupovali Haložani na teh sejmiš in jih vozili domov, posebej ob priložnosti porok. Tu so si »mladenci« nakupovali postelje in skrinje za balo.⁷ Po vzoru varaždinskih skrinj naj bi bil nato omenjeni mizar Golob začel izdelovati skrinje enake vrste, pri poslikavanju pa je imel za vzgled hrvatsko poslikano pohištvo, le da je poudarjal predvsem lasten smisel za stilno oblikovanje in sestavljanje barv. (Prim. okraske na sl. 4—6 na str. 65).

Izročilo po Prekmurju spominja v marsičem na izročilo Haloz.⁸ Tudi tu izpričujejo ljudje enotno, da so poslikane skrinje privažali sem, v območju Pomurja ljudje, ki naj bi bili prihajali »od spodaj«, pri čemer mislijo na Hrvatsko in Hrvate. Slednji so privažali skrinje na letne sejme v Bogojino, Dobrovnik, Turnišče in Lendavo, kakor danes privažajo na sejme svoje izdelke prekmurški in drugi lončarji. Skrinje so nalagali visoko na vozove, nato so jih prodajali Prekmurcem, ki so jih razvažali naprej domov. Po želji nakupovalcev so sproti vrisovali letnice kar na samem sejmu. Poslikane skrinje so bile prvi izdelek poslikanega pohištva, ki je ponekod zamenjal dotlej razširjeno tesano skrinjo; le-ta pa je imela med ljudmi posebno veljavo, saj je bila solidno izdelana, močna in tudi lepotno oblikovana in je imela stoletno tradicijo v družini. Prekmurske tesane skrinje, ki so bile zvečine izdelane iz bukovega lesa, so bile produkt močno razširjene domače obrti, ki se je udomačila zlasti po vzhodnem delu Prekmurja, kjer je bilo dovolj bukovega in hrastovega lesa, ki sta rabila za osnovno surovino pri izdelavi te vrste pohištva. Izdelava posameznih skrinj se je ohranila v okviru hišne dejavnosti posebno v vasi Kištanovci na Goričkem, na kar nas dobro spominja še današnje ime. Kištanovčani so izdelovali tesane skrinje v takem številu, kakor n. pr.

⁵ Lastni terenski zapiski, Haloze 1952, 1958.

⁶ Kolarič Franc, Haloze, Geografski vestnik XX, XXI, 1948—1949, Ljubljana 1949, str. 121—151.

⁷ Lastni terenski zapiski, Haloze 1958.

⁸ Lastni terenski zapiski in zapiski ekipe Pokrajinskega muzeja v Murski Soboti, Kobilje 1958, zv. II.

filovski lončarji lončeno posodo, kar pomeni, da z njimi niso krili le domače potrebe, marveč jih je preostajalo tudi za izvoz. S temi skrinjami so preplavljali vse Prekmurje, kjer je sarkofagaste in s pravilnimi geometričnimi ornamentami rezljane skrinje najti po podstrešjih še danes. Redke pa so hiše, kjer bi jih še uporabljali za perilo ali osebno opremo. Današnja njihova funkcija je izključno za shranjevanje posušenega zrnja na podstrešjih in zamenjujejo v drugih predelih znane žitne kašče. — Mimo tega so se s tesanjem skrinj, povečini iz bukovega lesa, ukvarjali tudi posamezni vaški mizarji, ki so razen drugih mizarških žaganih izdelkov pripravljali še skrinje te vrste. Tako živa je ostala namreč med ljudstvom tradicija uporabe starejšega tesanega pohištva. V Kobilju je n. pr. šele pred dvema letoma umrl v starosti 72 let mizar Seršen, ki je izdeloval za vso vas in bližnje naselbine tesane bukove skrinje z geometričnimi ornamentami in mnogolistnimi rozetami.⁹

O prevzemanju poslikanega pohištva iz drugih tujih okolišev govori nedvomno tudi terminologija. Zanimivo je, da starejša generacija po Prekmurju v izrazoslovju strogo ločuje tesarske skrinje od mizarške. Za tesano skrinjo z ravnim ali strehastim pokrovom uporabljajo ljudje navadno ime *skrinja*, *skrija*, *kišta* ali *škripača* (Prim. Baševu razpravo o pohištvu v Podravju in Pomurju!) — Za mizarško skrinjo uporabljajo izključno naziv *lada*, *ladica*; če gre za skrinjo, poslikano z rastlinsko ornamentacijo, ponekod celo ne glede na to, ali je slednja tulipanova ali ne, pa uporabljajo naziv *tulipanoš-lada*.¹⁰ Po terminologiji lahko zanesljivo sklepamo o tujem izvoru tega pohištva.¹¹

Ker muzej v Varaždinu, ki bi prišel v poštev pri ugotavljanju krajevne opredelitve teh mizarških delavnic, ne razpolaga z natančnejšimi inventarnimi podatki, še manj pa z morebitnimi terenskimi zapisi, utegne priskočiti mimo ustnega izročila in skromne terminologije na pomoč še analiza motivov in barv. V barvah prevladujeta na opisani skupini pohištva predvsem dve izraziti barvi — cinobrovordeča in kromovozelena, ki sta značilni zvečine za madžarsko umetnost. To potrjuje tudi značilna kombinacija barv, ki se vselej izogiba sestavljanju kontrastov zelene in ciklamnordeče barve. O madžarskih vplivih na to zvrst ljudske umetnosti govori prav tako na mariborski skrinji iz 1868 ohranjeni madžarski grb, ki poteka iz obdobja po uvedbi dualizma v habsburški monarhiji. Tudi motivika z izrazito poudarjajočim in ponavljajočim se motivom tulipana govori na prvi pogled o madžarskih vplivih na delavnice, ki so bile na madžarsko vplivanem ozemlju. Če se pri tem vnovič vrnemo k ustnemu izročilu, lahko domnevamo, da je moralo priti v poštev le dvoje: da so bile delavnice v Hrvatskem Zagorju ali Medjimurju.

⁹ Prav tako terenski zapisi, Kobilje 1958.

¹⁰ To pa ne velja več za mlado generacijo, ki oba izraza meša in uporablja tudi za tesano skrinjo ime »lada«, in »lada za zrje« ipd.

¹¹ Prim. Magyaršág néprajza I, Targyj néprajz, Bútorzat, str. 230—233.



Sl. 1. Skrinja (Svetinje, sedaj v Pokrajinskem muzeju, Maribor); 2. poslikana skrinja z letnico 1868 (Zavrč); 3. poslikana postelja (Gruškovec); 4. skrinja z vrezanim tulipanovim motivom (Vajska, Banat); 5. skrinja z vrezanim tulipanovim motivom (Gložan, Banat); 6.—8. banatske skrinje (vse navedene skrinje iz Banata hrani Vojvodjanski muzej v Novem Sadu)

Vendar pa Hrvatsko Zagorje ne pride prvenstveno v poštev, čeprav je bila, ako se opiramo prav tako na podatke, usnega izročila,¹² tudi tu posebno v obmejnih krajih, razširjena poslikana skrinja. Etnografski muzej v Zagrebu, ki hrani sicer dovolj predmetov iz materialne kulture Hrvatskega Zagorja, ima iz tega območja med hišno opremo komaj eno poslikano skrinjo s povsem preprosto ornamentiko, sestavljeno iz vzporednih živopisanih črt, ki potekajo iz skupnega središča v smereh diagonal. Prav tako ne hrani med terenskimi zapisi nobenih podatkov o mizarskih delavnicah, ki bi obenem poslikavale pohištvo z omenjeno tulipanovo motiviko. Mnogo verjetneje pride tu v poštev Medjimurje, ki je bilo 1861 priključeno neposredno Madžarom, le-ti pa so v obdobju nacionalizma po revolucijskem letu 1848 vsiljevali tudi na predmetnem gradivu svoje embleme in propagirali v umetnosti nacionalno ornamentiko.

*

Pri tem seveda nastaja vprašanje, ali je tulipan zares izključno madžarski umetnostni element v dekorativni ljudski umetnosti kot se običajno poudarja. — Razvojna pot tulipanovega motiva je precej zapletena. Če se tu opiramo na Ritzove trditve,¹³ izvemo, da je tulipan orientalska cvetlica, ki so jo prinesli preko Italije v Srednjo Evropo, kjer so jo že v začetku 16. stoletja začeli v Augsburgu na Bavarskem gojiti po tamkajšnjih vrtovih. Šele v 17. stoletju so jo pričeli zaradi njene izrazite dekorativnosti, predvsem pa enostavnosti cveta, ki se da lepo prilagoditi ravnim ploskvam, povzemati za okrase na pohištvo. — Slovaški avtor Bednařík¹⁴ pa pravi, da so tulipan prinesli v Evropo preko Italije in Perzije Turki, ki so njegove čebulice poklanjali zahodnoevropskim vladarjem in diplomatom kot darove.

Preko Italije je rastlina prišla na Nizozemsko, od tam pa se je vračala nazaj v Srednjo Evropo. — Na Slovaško naj bi prodrla preko Avstrije in Graza, s Slovaškega pa se je šele nato razširila po vsej Panonski nižini. Bednařík trdi dalje, da so tulipan upodabljali najprej v začetku 18. stoletja na plemiških svilenih vezeninah, v začetku 19. stoletja pa tudi že na duhovniških plaščih. Šele z oblačil se je tulipanov motiv prenesel na les, kjer so jo upodabljali sprva v rezbarski tehniki na meščanskem pohištvo, medtem ko se je na kmečkem pohištvo pozneje uveljavljala ta motivika v slikarski tehniki, dokler le-ta ni izpodrinila prvotne. — Po teh trditvah lahko sklepamo, da tulipan ne pomeni izključno madžarske motivike, marveč prej splošno evropsko, ne glede na narodno pripadnost tistih, ki so tulipan gojili. Tudi avtor

¹² Lastni terenski zapisi iz Zavrča, Cestice, Križovljana, 1958 .

¹³ Josef M. Ritz, *Alte bemalte Bauernmöbel*, München, str. 6—25.

¹⁴ R. Bednařík, *L'udový Nábbýtok*, Knjižnica muzealne slovenske spločnosti, 1949, Turčianski Sv. Martin, str. 45—48.

delu »Ungarische Volkskunst«¹⁵ trdi, da je bilo madžarsko pohištvo dolgo časa zelo preprosto in da so med skrinjami še pred dobrimi 100 leti prevladovali le tesarski izdelki, večinoma sarkofagaste skrinje kot antična kulturna dediščina. — Prve umetniške izdelke, ki so bili poslikani in okrašeni z živahno ornamentiko in barvami, so izdelovali v bolj hribovitih severnih delih (Karpati — bližina Slovakov!),¹⁶ ozemlja onkraj Donave. — Mizarsko pohištvo pa se je na Madžarskem razširilo šele v okviru kmečke obrti, in to v 18. stoletju. Med temi delavnicami omenja eno v mestu Hodmezo Váserhelyju, ki je gojila temnomodro barvo v podlagi in živahno rdečo v ornamentu. Največ izdelkov je ta delavnica dala med leti 1820 in 1850. Drugi center je bil v slovaški naselbini Bekescsabi v Panonski kotlini, kjer se je razvila posebna vrst dekorativnih umetnosti na mizarskih skrinjah: kombinacija rezljanja s poslikavanjem.

Vplive te umetnosti je srečati nekoliko pozneje tudi pri nas, v Slavoniji in Vojvodini. — Avtor pravi, da je končno prevladala nad rezbarsko tehniko slikarska, kar potrjujejo prej omenjena Bednařikove trditve. — Tretji tak center izdelovanja kmečkega poslikanega pohištva se je razvil po severni Ogrski, v Miskolcu in Egerju, ki gojita zlasti temnordečo in temnorjavo barvo v okrasju na marmorirani podlagi. Ročno mizarstvo so gojili prav tako na ozemlju med Donavo in Tiso, kjer se je razvil pomemben center v Kalocsi, in kjer so ženske prevzemale tehniko umetniškega okraševanja zidov za okraševanje skrinj,

Podatki niso važni le zato, ker potrjujejo domneve o prvotnem nemadžarskem izvoru tulipanova motiva, marveč predvsem zato, ker se nikjer ne omenjajo umetniške delavnice na jugu, kjer bi lahko sklepali, da so nastajale tulipanoš-lade, kakršne so se ohranile v našem Podravju in Pomurju. Po vsem tem lahko trdimo z dobršno mero gotovosti, da so morale naše skrinje in postelje nastati v medjimurskem prostoru, ki pa je bil vendarle močno pod vplivom madžarske motivike, in ki so jo Madžari nedvomno posebej poudarjali zlasti po uvedbi dualizma; to pa je prav obdobje, iz katerega so datirane skrinje mari-borske in prekmurske skupine.

*

Natančnejših podatkov o teh medjimurskih delavnicah, ki so s svojimi izdelki krile delno tudi potrebe obrobne slovenskega prostora po »modernejšem« pohištvu, žal še nimamo. To bo prvenstveno naloga tistega, ki bo pričujočo razpravo želel ne le nadaljevati, marveč predvsem izpopolniti, ali pa bo to naloga muzejev v Varaždinu in Čakovcu, ki zajemata in sistematično proučujeta omenjeno območje.

¹⁵ Ungarische Volkskunst — 1955, Corvina, Budapest; zusammengestellt von der Arbeitsgemeinschaft des Ungarischen Ethnographischen Museums, st. 11—12.

¹⁶ Lastna pripomba.

Primerjeva tvarnega gradiva, ki ga hranijo naši podravski muzeji, posebej Muzej Slavonije v Osijeku in Vojvodjanski muzej v Novem Sadu, pa pove vendarle kaj več od same ugotovitve obstoja teh delavnic. To sta muzeja, ki zbirata gradivo iz območja Slavonije, Banata in Bačke, torej z ozemelj, ki so bila v preteklosti prav tako pod madžarskim vplivom, in kjer se je slednji kazal v vsem kulturnem in umetniškem življenju. Primerjalno gradivo nam pove nekaj nadrobnosti o razvoju ornamentalne kompozicije, ki je nastajala zatem po 60-ih letih prejšnjega stoletja tudi na skupini medjimurskega pohištva. To kaže namreč prav v pogledu okrasja že izrazito stilizacijo in smisel za detajliranje, kar posebej opozarja nase spričo dejstva, da vse starejše pohištvo, ki se ponaša s tulipanovim motivom, kaže prav v tulipanova ornamentiki izrazito enostavnost. Slednja je očitna tudi na dveh omarah, ki ju hrani Pokrajinski muzej v Mariboru. To je že prej omenjena omara iz Velke in »gospodska omara« iz Miklavža na Dravskem polju iz začetka 19. stoletja. — Tudi starejši primerki pohištva iz graškega muzeja¹⁷ kažejo približno enako sliko. Po podatkih g. dr. Walterja Seppa hrani muzej primerke pohištva s tulipanovimi motivi iz razmeroma širšega časovnega razpona. Najstarejši kos datiranega pohištva izvira iz leta 1609, najmlajši pa iz leta 1860. Zanimivo je tudi, da je med pohištvom največ omar in omaric, skrinj pa razmeroma prav malo — od skupnih 17 kosov pohištva te vrste komaj dve celi skrinji. Močan razcvet tulipanovega ornamenta v 18. stoletju, ki je razviden prav na tej skupini, pa govori nedvomno tudi o tem, da se je tulipanov motiv preživel in jel odmirati v alpskem prostoru takrat, ko je v panonskem šele v vsem obsegu vzcvetel. To velja posebej za skrinje — tulipanoš-lade, ki so šele takrat začele izpodrivati dotedanje sarkofagaste skrinje. (Prim. cit. delo »Ungarische Volkskunst«, str. 11.) — Dr. Sepp nadalje trdi, da se je pojavil tulipan na pohištvu skozi stoletja — od srede 17. do srede 19. stoletja — v tako imenovanih tokovih, kakor se je pač uveljavljala od časa do časa moda takega pohištva, dokler ni po 60-tih letih prejšnjega stoletja povsem odmrla, kakor se je to dogajalo tudi z drugo rastlinsko ornamentiko.¹⁸ — Če mimo tega primerjamo še prej omenjeni omari s tulipanova motiviko v mariborskem muzeju in Ritzove ilustracije,¹⁹ se lahko prepričamo na prvi pogled, da gre do takrat za povsem enostavno podajanje tulipanovega cveta brez nadrobnega detajliranja, nikakor pa ne za stiliziranje v okviru ornamentalne kompozicije.

Šele obdobje druge polovice 19. stoletja je tudi v panonski prostor začelo uvajati bolj kompliciran barvni ornament z motiviko, ki mu je bila takrat najbližja, to je tulipan, in ki je pred tem že morala prehoditi razvoj od enostavnejših oblik k bolj sestavljenim. Prav ta

¹⁷ Podatki dr. W. Seppa v pismu, ki ga je posredoval po pošti dr. Niko Kuret, sedaj v etn. arhivu Pokrajinskega muzeja, št. EA/II/12.

¹⁸ Ritz, *ibid.*, str. 20, sl. 15 idr.

¹⁹ Ritz, *ibid.*

razvoj pa lahko sledimo na skrinjah, ki so jih uporabljali v obrobju Panonske kotline in ki jih danes hranita muzej v Osijeku in Novem Sadu.

Zgovoren primer za to sta nedvomno skrinji, inventarna št. 2372 (sl. IV/4) in inventarna št. 2180 (sl. IV/5) iz Novega Sada. — Prva teh izhaja iz Vajske, druga pa je iz Gložana v Banatu in je slovaškega izvora. Ornamentiko sestavljajo pri obeh izključno v les rezljani tulipanovi, močno stilizirani cvetovi. Videz je, da so morale biti pri obeh notranje ploskve šele kasneje obarvane. Tudi skrinja inv. št. 2521, ki je za leto dni starejša od skrinje iz Vajske, govori o enakem razvoju tulipanovega ornamenta. Tudi tu je tulipanov cvet rabil za okvir ornamentalne kompozicije, kamor je slikar polagal raznovrstne, precej zamolke barve, dokler ni nad rezbarijo zmagala izključno slikarska tehnika; način, ki ga omenja avtor citiranega dela o madžarski ljudski umetnosti.²⁰

Posebno zgovoren primer za to je kmečka skrinja iz osiješkega muzeja, inv. št. E 306. Izhaja iz Petrijevca pri Osijeku (Slavonija); skrinja je temnomodro obarvana, prednjo stran krasita dva vrezana motiva tulipana, katerih polje je poslikano z rumeno-zeleno, modrikasto in rdečo, sedaj močno obledelo barvo. Ornament, ki je vdolan znotraj tulipanovega polja, predočuje grozd in cvet.

Naslednja razvojna stopnja tulipanovega motiva v ornamentiki na skrinjah pa se kaže na nadaljnjih treh primerkih skrinj iz Vojvodjanskega muzeja (inv. št. 1957, 2434, 2444), romunskega izvora iz Banata, ki so arhitektonsko sicer na prvi pogled različni od naših, stilni razvoj pa vendar nakazuje vzorce, ki so po njih nastajali pozneje naši madžarsko vplivani primerki pohištva. Stalno ponavljanje tulipanovega šopka, ki izhaja vselej iz tipizirane vaze ali cvetličnega lončka, ter uporaba kotnih in vzporednih črt na stikajočih ploskvah, govorijo nedvomno o sorodnosti z našimi, njihova časovna prvotnost pa ni izpričana le z letnicami, marveč tudi v grobi rustikalni izdelavi, ki sicer kaže smisel za lepотно oblikovanje, a je vendarle brez vsakega prefinjenega okusa. Da bi bili pri sestavljanju kompozicije šopka poslikovalci medjimurskih skrinj pod vplivom zahodnoevropske kmečke umetnosti, ki je po Ritzu poznala že 17. stoletju tak način poslikavanja na meščanskem pohištvu, bi mogli komaj domnevati, če ne celo povsem izključiti. Treba pa je poudariti posebej, da opisani primerki banatskih skrinj nikakor niso mogli vplivati v pogledu barv, ki se od teh na naših skrinjah razlikujejo v osnovi. Prevladujoča zamolkla barva, ki rabi često za osnovo, govori, če se znova opiramo na citirano delo o madžarski ljudski umetnosti, le o severnomadžarskih, razen teh pa še o romunskih vplivih (sl. IV/6—8).

Poslednja razvojna stopnja tulipanovega ornamenta v kvadratni kompoziciji se izraža v uokvirjenju tega ornamenta v štirikotno, če ne

²⁰ Ungarische Volkskunst, *ibid.*, str. 12.

že pravilno kvadratno osnovo, v kateri šele dobi tulipanov element svoj osrednji poudarek, in ki šele omogoča možnost za mnogovrstne kombinacije okrasja. Za vzor so tu nedvomno rabile skrinje preproste arhitekture, brez poslikovanja motivov, katerim rabi za okraševanje površine profilirana in običajno pozlačena ali vsaj posrebrena letvica, pritrjena in sestavljena v obliki kvadratov, pravokotnikov ali v obliki geometrijsko lomljenih stranic in kotov.²¹ Tak primer je prav tako skrinja šokaškega izvora iz Vojvodjanskega muzeja iz leta 1796, ki kaže razdelitev prednje ploskve v dvoje simetričnih polj prav z uporabo profiliranih letvic, znotraj katerih je slikar šele nato nanašal barve, vzorce zanje pa so mizarji nedvomno imeli, če se opiramo na Kosa,²² v klasicistično oblikovanih oltarjih. — Kombinacija opisanih dveh smeri v naših tulipanasto poslikanih skrinjah je torej več kakor očitna. Nikakor pa ne gre prezreti končno tega, da so morale biti naše skrinje že plod prefinjene in šolane roke, ki je dobro poznavala ne samo formo, marveč je imela tudi smisel za estetske kombinacije barv. Tu in tam kaže to že skoraj na vplive umetne obrti, čeprav bi za omenjeno obdobje mogli trditi težko, da bi prav ta smela vplivati močnejše na podeželske obrtnike, posebno v pokrajinah, ki so imele periferne značaj.

*

Za opisano pohištvo, ki je moralo biti vplivano po tokovih, prevladujočih v panonskem prostoru, smo torej ugotovili, da je predočevalo kot od drugod uvožena oprema tudi skoraj edino vrsto poslikanega pohištva, ki se je razširilo po vzhodnem Štajerskem in Prekmurju. Spričo tega, da imamo poslikano pohištvo, in posebej skrinje v drugih slovenskih krajih že kaj rano, to je v 18. in po večini v prvi polovici 19. stoletja, nastaja predvsem dvoje vprašanj: 1. zakaj se pojavi poslikano pohištvo na tem prostoru relativno pozno, to je takrat, ko je drugje že močno razširjeno in v bujnem razvoju; 2. zakaj prodira ta vrsta pohištva v smeri od vzhoda proti zahodu in ne obratno?

Odgovor na prvo vprašanje lahko daje le ugotovitev objektivnih faktorjev, med katerimi ne bi smeli pozabiti že prej omenjenega socialnega momenta, ki je bil posebno važen na območju Haloz, kjer so si uvožene poslikane skrinje in postelje lahko privoščili le socialno močnejši posestniki, medtem ko je tradicija pripomogla, da se je tesano pohištvo ali enostaven mizarški izdelek brez ornamentike ohranil neprenehoma do današnjih dni. Razpoložljiv les, iz katerega so izdelovali to pohištvo, je nedvomno pripomogel k ohranitvi prvotnega pohištva, ki naj bi, kar zadeva skrinjo, imelo vzorce še v antičnem sarkofagu.²³ — Na poslednje mesto ne bi smeli uvrstiti tudi dejstva, da človek v panonskem prostoru najbrž nikoli ni imel toliko smisla za lepотно in stilno oblikovanje, kakor njegov oddaljenejši sosed v alpskem pro-

²¹ F. Kos, *ibid.*, str. 65—68, sl. 7., 9. idr.

²² F. Kos, *ibid.*

²³ Po Kosu, prav tako po trditvah avtorja »Ungarische Volkskunst«, str. 11.

storu, o čemer posebno zgovorno priča vsakršno pomanjkanje poslikanih panjskih končnic in preprosta, razmeroma prav revna arhitektura cimprane ali nabite subpanonske hiše, kar posebno velja v trenutku, če jo primerjamo z bohотно arhitekturo alpskega doma.

Eden odločilnih momentov pa je moralo biti prav tako dejstvo, da se je ohranila črna kuhinja v cimprani in pozneje nabiti hiši, ki je bila kar dolgo značilna za Slovenske gorice, Haloze in Prekmurje razmeroma pozno. Ritzova trditev²⁴ o vplivu umikanja dimnice po obdobju prosvetljenstva na prvi pojav poslikane notranje opreme velja v znatni meri tudi za kraje, kjer se je ohranila razmeroma dolgo črna kuhinja, ki kakor dimnica v alpskem svetu ni omogočala, da bi uvajali v kmečko stanovanje razkošnejše poslikano pohištvo.

Tu so nedvomno vzroki, da boljši mizarski izdelki zlasti poslikano pohištvo, vključujoč pri tem omare, ki se pojavijo v kmečkem pohištvu pri nas dokaj pozno, v 18. stoletju, ne morejo prodreti iz osrednje ali zahodne Slovenije oziroma alpskega sveta, kjer jih poznajo že mnogo prej. Seveda pa tudi ne gre prezreti še geografskega in antropogeografskega faktorja, ki se izraža v gospodarski gravitaciji vzhodnoslovenskega ozemlja, v mnogočem pa tudi v kulturnih stikih, ki se uveljavljajo v smeri proti vzhodu. Posebno vzhodni rob Slovenskih goric in Spodnje Haloze so težili v preteklosti bolj k vzhodu, to je k Medjimurju ali k Varaždinu kot obrobju Hrvatskega Zagorja, Prekmurje pa prav tako k Medjimurju in krajem onstran državne meje, kakor v smeri proti zahodu. Težišče v gospodarskem smislu v omenjeni smeri se je ohranilo še danes (n. pr. sejmi v Varaždinu in Čakovcu). Povsem prirodno je zato, če se je poslikano pohištvo iz medjimurskih delavnic, obarvano in okrašeno prej madžarsko kakor alpsko, razširilo prav v te kraje. Nedvomno pa bi nadaljnje iskanje natančnejših podatkov o obstoju teh delavnic in njihove delavnosti, kar bi šele izpopolnilo še vedno nepopoln pričujoči prispevek, odkrilo marsikaj v zvezi z izvorom poslikanega pohištva v obrobnem delu vzhodne Slovenije, ker pričujoče delo trenutno še zmeraj predočuje komaj predpostavljeni odgovor na sicer zanimivo in kar važno vprašanje.

Zusammenfassung

ZUR ENTWICKLUNGSFRAGE DES TULPENMOTIVS AUF DEN BEMALTEN BAUERNMÖBELN DER OST-STEIERMARK

Die Autorin behandelt in ihrem Beitrag die Herkunft und den Ursprung jener Gruppe bemalter Möbelstücke, vor allem bemalter Schreine mit Tulpenverzierungen, die bis auf den heutigen Tag im slovenischen Drau- und Murgebiet vorzufinden sind.

In der Ornamentik dieser Möbelstücke tritt insbesondere das Tulpenmotiv in den Vordergrund. Die Aufnahme dieses Motivs in das Gesamtbild der Verzierung zeigt bei allen Möbelstücken eine einheitliche Einordnung: der

²⁴ Ritz, *ibid.*, str. 9.

Tulpenstrauß ist mit einem Rahmen in Quadratform umgeben, wo es aber etwaige grössere Dimensionen der einzelnen Möbelstücke zulassen, sind die Verzierungen noch mit einer mehr oder weniger üppigen Bordüre versehen. Bei einigen Exemplaren ist auch die Dekoration auf dem Schreindeckel von einem Quadratrahmen eingefasst, während zusätzliche ornamentale Elemente auch die Seitenflächen der Schreine zieren.

Ein genauerer gegenseitiger Vergleich der einzelnen Exemplare ergibt, dass die Möbelstücke aus der zweiten Hälfte des 19. Jahrh. stammen und in zwei oder höchstens drei Tischlereiwerkstätten hergestellt worden sind, wo die einzelnen Stücke auch mit den erwähnten Verzierungen versehen wurden.

Es ist bemerkenswert, dass Möbelstücke dieser Art im östlichen Teile der Steiermark und in Prekmurje allgemein verbreitet waren und in diesen Gebieten fast die einzige bemalte Einrichtung unter den sonst vorherrschenden gezimmerten Schreinen darstellten. Solche bemalte Schreine werden selbst heute noch, wo der Bewohnerschaft für die innere Ausstattung doch Tischlereierzeugnisse zur Verfügung stehen, in Haloze (Kollos) und in Prekmurje vielfach zum Aufbewahren von Kornfrüchten — in geringerem Masse für Kleider — verwendet. Die in Haloze und in Prekmurje noch erhaltene Volkstradition besagt, dass diese Art von Möbeln auf den Jahrmärkten in Varaždin von Kroaten in den Handel gebracht wurde. Hier beschafften sie sich die Bewohner von Haloze. Die Bewohner von Prekmurje besorgten hingegen ihre Einkäufe derartiger Möbelstücke auf den Märkten in Bogojina, Turnišče und Lendava, doch waren deren Verkäufer dort gleichfalls Kroaten. Dies bezeugt auch die Terminologie des Schreines, besonders im Raum von Prekmurje, wo selbst heute noch die ältere Generation zwischen dem ursprünglichen, gezimmerten Schrein in der Form eines Sarkophags und dem Tischlerschrein des vergangenen Jahrhunderts genauen Unterschied macht und die ersteren »lada«, »ladica«, solche mit Tulpenverzierungen hingegen »tulipanoš-lada« benennt.

Da das Varaždiner Museum über keine stichhaltigen Daten bezüglich der Herkunft der dort befindlichen Möbelstücke verfügt, können Schlussfolgerungen nur aus der Tradition, aus dem gegenständlichen bildnerischen Leitgedanken und den angewandten Farben gezogen werden. Diese samt dem Leitmotiv weisen aber einen derart starken ungarischen Einfluss auf, dass die Annahme vom Überkommen dieser Art von Möbelstücken aus dem Gebiete von Hrvatsko Zagorje (Kroatisches Sagorien) oder aus Medjimurje in die nordöstlichen Teile Sloweniens begründet erscheint. Allerdings tritt hierbei Zagorje einigermaßen in den Hintergrund, da das Ethnographische Museum in Zagreb über kein solches Möbelstück verfügt und auch vom Gelände keine schriftliche Dokumentierung darüber besitzt. Sonach dürfte hiefür eher Medjimurje in Betracht kommen, wo das bildliche Leitmotiv unter dem Einfluss des ungarischen Nationalismus nach der Revolution im J. 1848 entstanden sein dürfte. Jedenfalls spricht für die Annahme, dass sich Medjimurje diesem Einfluss nicht entziehen konnte, der Umstand, dass dieser Raum bis zum J. 1918 zu Ungarn gehörte.

Hierbei wirft sich jedoch die Frage auf, ob die Tulpe als ausschliesslich ungarisches Bildmotiv zu betrachten ist, wie dies oftmals behauptet wird. Nach Ritz war die Tulpenkultur im 16. Jahrhundert in Deutschland verbreitet und wurde das Blumenbild nachher wegen seiner unkomplizierten Linien zu Möbelverzierungen herangezogen. Der slowakische Autor Bednařík berichtet hingegen, dass das Tulpenmotiv, über Graz aus Italien kommend, zuerst in der Slowakei seinen Eingang gefunden habe. Hier sei es vorerst nur zu Verzierungen der Bekleidung des Adelsstandes und des geistlichen Ornaments angewendet worden. Erst später sei seine Übertragung auf Möbel in der Schnitztechnik gefolgt. Farbigen Tulpenmotiven begegne man jedoch erst ziemlich später. In dieser Form sei das Motiv aus der Slowakei von den Ungarn übernommen worden. — In seinem Werke »Ungarische Volkskunst« macht uns der Autor mit den Werkstätten bekannt, wo im 19. Jahrh. gezimmerte und bemalte Schreine hergestellt wurden. Unter diesen Tischlereiwerkstätten ist jedoch keine festzustellen, die bereits

im 19. Jahrh. bildliche Leitmotive aufweisen würden, wie sie die im Drau- und im Murgebiet aufgefundenen bäuerlichen bemalten Schreine zeigen. — Aus dieser Feststellung kann zuverlässig der Schluss gezogen werden, dass diese Schreine, sowie auch die übrigen bemalten Möbelstücke dieser Art auf dem Territorium entstanden sind, das bis zum J. 1918 unter ungarischer Oberherrschaft waren; dieses Gebiet war aber eben Medjimurje. Die Richtigkeit dieser Annahme bekräftigt auch die Volksüberlieferung.

Genauere, zuverlässige Angaben über die Tischlereierkstätten, in denen besagte Schreine und sonstige bemalte Möbelstücke hergestellt worden waren, sind also vorläufig nicht vorhanden. Die diesbezüglichen Nachforschungen müssen sonach als eine der künftigen Aufgaben betrachtet werden, an die herangetreten werden müsste, wenn die Herkunft dieser Art der Volkskunst, die sodann auch auf die östlich gelegenen slovenischen Gebietsteile übergriffen hat, endgültig ermittelt werden soll. Immerhin war es möglich, mittels der vergleichenden Methode des Materials, das in anderen jugoslawischen Museen, so besonders im Slawonischen Museum in Osijek und im Vojvodjanski Museum in Novi Sad vorliegt, die Stilentwicklung der Verzierungen festzustellen, die auf den beschriebenen Möbelstücken vorzufinden sind. Die Tulpe, die schon früher auf älteren Möbelstücken des 18. Jahrh. aufgetreten war, zeigt nämlich eine sehr einfache, natürliche Bildform. Auf den hier besprochenen Möbelstücken ist sie aber stark stilisiert und in das Gefüge der gesamten Ornamentkomposition mit quadratischer Umrahmung eingesetzt. Auf die Stilentwicklung dieser Verzierung dürften zwei Umstände beträchtlichen Einfluss gehabt haben: erstens die slowakische Richtung, die vom Autor des Werkes »Ungarische Volkskunst« erwähnt wird, und die in der ersten Hälfte des 19. Jahrh. die Tulpenblüte in die hölzerne Unterlage geschnitzt und sie hierauf mit bestimmten Farben bemalt hat. (Derartige Schreine werden in den Museen in Osijek und in Novi Sad aufbewahrt.)

Der zweite Einfluss, der in den Umrahmungen der Tulpenverzierung hervortritt, ist aber jedenfalls älteren Schreinen zuzuschreiben, hie und da vielleicht gar Zunftzeugnissen, da Schreine dieser Herstellungsart zur Verzierung an der Vorderseite befestigte profilierte Leisten und bemalte innere Felder aufweisen. Auch ein derartiger Schrein aus dem Jahre 1796 befindet sich im Inventargut des Museums von Novi Sad.

Dass Einrichtungstücke dieser Art im nordöstlichen Teile Sloweniens derart spät ihren Eingang gefunden haben, d. i. erst in der zweiten Hälfte des 19. Jahrh., ist zum Teil dem Umstand zuzuschreiben, dass sich in den bäuerlichen Häusern dieses Gebietes sehr lange die schwarze Küche erhalten hat, die die Ausstattung der Wohnräume mit besseren, bemalten Möbeln nicht zuließ, zum Teil aber auch dem Mangel an geschnittenem Holz. Aus diesem Grunde blieb man verhältnismässig lange bei gezimmerten Schreinen aus Buchen- oder Eichenholz, die man insbesondere in Prekmurje im Rahmen des Hausgewerbes sozusagen bis zur halbverflossenen Zeit verfertigt hat. (So gemahnt z. B. das Dorf Kištanovci in Prekmurje schon dem Namen nach an diese Art der Hausbetätigung.) Infolgedessen konnte in diese Gebietsteile auch rascher und früher die ungarische »lada«, als der spätere aus dem Alpengebiet stammende bemalte Schrank oder Schrein vordringen. Die entsprechenden Vorbedingungen hiefür schuf aber jedenfalls die bis zum Jahre 1918 andauernde wirtschaftliche Gravitation dieses slovenischen Raumes gegen Ungarn.

Die Autorin beschliesst ihren Beitrag mit der Feststellung, dass die bisherigen Forschungen über Herkunft und Erzeuger dieser Art von Möbelstücken auf mindestens zwei Tischlereierkstätten hindeuten, die in den Jahren zwischen 1860 und 1890 Tischlerschreine mit bemalten Tulpenmotiven in Medjimurje herzustellen schienen, von wo sie sodann gegen den südöstlichen Raum Sloweniens als die einzige Art bemalter Möbelstücke vorgedrungen waren, wobei sie aber nur einen teilweisen Ersatz für den älteren gezimmerten Schrein mit geradflächigem oder sarkophagartigem Deckel darstellten.